SJIF Impact Factor - 5.54

E- ISSN 2582-5429

AKSHARA

Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

July - September 2021 Vol. 03 Issue - I

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist. Osmanabad

Chief Editor : Dr. Girish S. Koli, AMRJ
For Details Visit To - www.aimrj.com

Akshara Publication

E-ISSN 2581-6419
Akshara Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
July- September 2021 Vol. 03 Issue. I SJIF Impact- 5.54

28	महिला अत्याचारांचा और नारी चेतना-सुनील [illegible]	104
29	पैठणीचे [illegible] ग्रामीण -डॉ.[illegible]	107
30	निजाम [illegible] - प्रा. डॉ.[illegible]	113
31	[illegible] आयुष्यावरील [illegible] कहाणी. प्रा. ज्योत्स्ना श्री. जोशी	116
32	[illegible] प्रा.डॉ.सुनिल शिवाजी राजपूत	119
33	ललित गद्य संकल्पना व स्वरूप-डॉ. किशोर आर. पाठक	122
34	[illegible] प्रणाली व [illegible] - डॉ. सुषमा ल. [illegible]	126
35	भारतीय अनुमान प्रमाणातील [illegible] तौलनिक अध्ययन (न्यायदर्शन व बौद्धदर्शन या दर्शनांच्या संदर्भात) - डॉ. [illegible]	129
36	The Importance of affixation in the construction of nouns in Hindi -Jamatullayeva Mo'tabar Xushvaqt qizi	134
37	Judicial Activism in India: A Fair Imply Loom- Anjani Kumar Sharma	138
38	A Study of coalition politics in India and causes of its emergence -Nikhil Jaindra Borkar	144
39	The Effective Use of Maps in Geography Education- Dr.Dinkar D. Sawant	149
40	Epic Journey in Prince Caspian in *The Voyage of the Dawn Treader*- Dr. Vinodkumar P. Chaudhari / Nilesh S. Gurechal	154
41	GST: The catalyst of the Slowdown of the Indian Economy -Dr. Somnath Vasantrao Patil	159
42	आज़ादी-ए-कामिल का अलम्बरदार मुजाहिद: हसरत मोहानी (उर्दू) -डॉ. शेख़ आफ़ाक़ अंजुम	164
43	वली औरंगाबादी: उर्दू शायरी का चॉसर (उर्दू)-डॉ. सैय्यद हुसेन ज़ैदी	167
44	समकालीन मराठी नाटक वास्तव आणि आव्हाने -प्रा. डॉ. विवेक कमलाकर खरे	170

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist, Osmanabad

Scanned with CamScanner

E- ISSN 2581-5429
Akshara Multidisciplinary Research Journal
Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal
July- September 2021 Vol. 03 Issue. I AJIF Impact- 5.54

32

मराठ्यांच्या कारकिर्दीतील पवार घराणे

प्रा.डॉ.सुनिल शिवमूर्ती रजपूत
सहयोगी प्राध्यापक, जवाहर महाविद्यालय, अणदूर ता.तुळजापूर जि.उस्मानाबाद ४१३६०१
ईमेल : rajputsunil764@gmail.com मोबाईल : 9960404956

मराठी राज्याचा उदय होऊन दिवसेंदिवस त्याचा विस्तार होण्यास आणि त्याचा दरारा व दबदबा वाढण्यास महाराष्ट्रातील ज्या घराण्यातील पुरुषांचे अनेक पराक्रम कारणीभूत ठरले आहेत अशा घराण्यात पवार घराण्याची गणना प्रामुख्याने केली पाहीजे.

पवारांचे हे घराणे महाराष्ट्रात फार पुरातन, अति विस्तृत आणि अत्यंत विख्यात आहे. या घराण्यातील पुरुषांनी स्वराज्य स्थापनेच्या सुरुवातीपासून १७५ वर्षे कित्येक महत्त्वाच्या प्रसंगी मोठ-मोठ्या कामगिरी बजावून मराठी साम्राज्याची उत्तम सेवा केली आहे. दीर्घकाळापर्यंत सतत स्वामीसेवेत राहून, ज्या घराण्यातील पुरुषांनी राज्याची सतत वाढविण्यात अत्यंत "श्रमसाहस" केले व स्वराज्यासाठी ज्या घराण्यातील अनेक पुरुषांनी प्रसंगी आपले प्राणही वेचले अशा घराण्यात हे घराणे प्रमुख किंबहुना अव्दितीय आहे असे म्हटले तर अतिशयोक्ती होईल असे वाटत नाही.

थोडक्यात शिवपूर्वकालीन प्रतिष्ठीत घराण्यापैकी हे एक घराणे आहे. इतके सांगितले म्हणजे या घराण्याच्या जुनेपणाविषयी वेगळे सांगण्याची गरज नाही.

हे घराणे इ.स. च्या १७ व्या शतकाच्या प्रारंभी सुपे पेट्यातील कित्येक गावात पाटीलकी संपादुन शहाजी राजे भोसले यांच्या जहागिरीत नांदत होते. [१] छत्रपती शिवाजी महाराजांनी स्वराज्य स्थापनेच्या कार्यास आरंभ केला त्यावेळी या घराण्यातील प्रतापी पुरुष साबुसिंग ऊर्फ साबाजी ऊर्फ शिवाजी पवार यांची व छत्रपती शिवाजी महाराजांची एके प्रसंगी भेट झाली व उभयंतात समाजशील व समाजव्यवसायी गुण असल्यामुळे परस्परांच स्नेह जडला व लागलीच महाराजांनी साबुसिंग ऊर्फ शिवाजी पवार यास आपल्या आश्रयास ठेवून घेतले. तेंव्हापासूनच या घराण्याच्या उदयास प्रारंभ झाला.

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी इ.स. १६४६ मध्ये तोरणा किल्ला घेऊन स्वराज्याचे तोरण बांधले. त्याप्रसंगी साबुसिंग पवार हे त्यांच्या अंगच्या पराक्रमामुळे अधिक प्रसिध्दीस आले. पुढे लवकरच महाराजांनी कल्याणचा सुभा हस्तगत केला तेंव्हा साबुसिंग पवारांनी चांगला पराक्रम करून साम्राज्याच्या वाढत्या कल्याणात भर घातली. यावेळी साबुसिंग पवारांनी आंबेगावच्या घाटात शत्रूस अगदी जेर केले. या लढाईत साबुसिंग पवारांच्या हातास जखम झाली होती. [२]

साबुसिंग पवार यांनी नगर जिल्ह्यात सुपे येथे आपले ठाणे कायम करुन त्या गावास "सुखेवाडी" असे नाव दिले होते. पुढे ही वाडी खरोखरच सुखाची वाटिका बनली. साबुसिंग पवार यांना छत्रपतींचा आश्रय मिळून दिवसेंदिवस त्यांचा उत्कर्ष होऊ लागला हे मात्र सुप्या शेजारील हंगे गावचे दळवी यांना सहन झाले नाही. त्यांनी साबुसिंग पवारांचा व्देष करुन झगडे करण्यास आरंभ केला. कित्येक वेळा उभयंतात अनेक झटापटी झाल्या. एके दिवशी हंगेकर दळवी यांनी हंगे व सुपे यांच्या दरम्यान जांभूळ ओढ्यात रात्री छापा घालुन साबुसिंग पवार यांना १८ ऑक्टोबर १६५८ रोजी ठार मारले. [१] या झटापटीत साबुसिंग पवार जेथे धारातीर्थ पडले तेथे एक चौथरा बांधलेला आहे. त्यावर सर्व पवार मंडळींनी लहानशी छत्री बांधून आपल्या पूज्य मुळ पुरुषाचे स्मारक केले आहे.

मराठे लोकात असलेल्या वतनाच्या अभिमानाने कित्येक वेळा फायदाही झाला आहे. तर कित्येक वेळा अशा अभिमानाने आपसात तंटे उपस्थित होऊन तो अभिमान नाशासही कारणीभूत ठरला आहे हे या प्रकारचेच एक उदाहरण आहे.

साबुसिंग पवार मारले गेले त्यावेळी त्यांना कृष्णाजी नावाचा लहान वयाचा मुलगा होता. साबुसिंग पवारांच्या मृत्यूनंतर त्यांच्या प्रतिस्पर्ध्यांकडून मुलास त्रास होऊ नये म्हणुन साबुसिंग पवारांच्या लोकांनी त्याला त्याच्या मातेसह आजोळी संगमनेरला पोहचते केले. तेथे तो १६-१७ वर्षाचा झाल्यावर एके प्रसंगी आपल्या आईकडून त्यास त्याच्या पित्याच्या मरणाची हकीकत कळाली. तेंव्हा त्यास फार वाईट वाटले व सूड उगविण्याच्या इराद्याने तो तेथुन निघुन छत्रपती शिवाजी महाराजांजवळ आला. महाराजांनी त्याची हकीकत ऐकुन व साबुसिंग पवारांची सेवा आठवुन कृष्णाजी यास आपल्या आश्रयास ठेवले व काही सरंजाम देऊन सुखेवाडी म्हणजे सुपे येथे पाठविले. इ.स. १६५९ मध्ये अफझलखानाचा वध झाला त्यावेळी व त्यानंतर अफझलखानाचा

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist. Osmanabad

Scanned with CamScanner

ISSN 2581-6438 [illegible]

AMRJ

Akshara Multidisciplinary Research Journal

Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal

July - September 2021 Vol. 03 Issue. I SJIF Impact- [illegible]

[illegible] कृष्णाजी [illegible] होता. [illegible] शिर्के व कृष्णाजी पवार [illegible] शिर्के हे शिवाजीचा [illegible] हात आणि कृष्णाजी पवार हा त्यांचा सहाय्यक होता.

कृष्णाजी पवारांच्या हयातीतच त्यांचे पुत्र बुबाजी व केरोजी हे छत्रपतींच्या [illegible] होते. [illegible] छत्रपती शिवाजी महाराजांच्या [illegible] आहेत. [illegible] "[illegible] शिवाजी महाराजांशी [illegible] केला नाही" असे [illegible] म्हटले आहे.

छत्रपती-राजाराम महाराजांच्या वेळी बुबाजी, केरोजी व राणोजी या तिघां पुत्रांनी मराठी राज्याचा विस्तार [illegible] करण्यास सुरुवात केली. मुलुखातील अनेक ठाणे मोडून [illegible] केल्याने छत्रपती राजाराम महाराजांनी बुबाजी यास "विश्वासराव" हे सन्मानाचे पद व सरंजाम दिला व केरोजी यास "सेनाबारासहस्त्री" ही सन्मानाची पदवी दिली. बुबाजी, राणोजी व केरोजी या तीन बंधूंची वेगवेगळी तीन घराणी आहेत. (सुपेकर, वाघाळकर, नगर देवळेकर) त्यात बुबाजीचे घराणे फार मोठे असुन त्यापासुनच धार व देवास ही संस्थाने उत्पन्न झाली आहेत. राणोजीचे घराणे वाघाळे जिल्हा नगर (हल्ली पुणे) येथे असुन केरोजीचे खानदेशात नगर देवळे येथे आहे व ही घराणी वाघाळकर व नगर देवळेकर या नावांनी प्रसिद्ध आहेत. बुबाजी यास दोन पुत्र होते. वडील (थोरला) काळोजी व धाकटा संभाजी संभाजी याने जिंजीच्या वेढ्यात काही पराक्रम केल्यावरुन त्यास रामचंद्रपंत बावडेकर अमात्य यांनी योग्यतेस चढविले.

इ.स. १६९४ पासून १७०० पर्यंत किंवा यानंतर काही वर्षे पुढे मराठा सरदारांनी माळव्यावर ज्या स्वाऱ्या केल्या त्यात बुबाजीचे बंधू राणोजी व केरोजी व बुवाजीचे पुत्र काळोजी व संभाजी हे पवार सरदार प्रामुख्याने असावेत असा तर्क आहे. यांपैकी कोण-कोण कोणकोणत्या सालच्या स्वारीत होते याबद्दल स्पष्ट आधार मिळालेला नाही. तथापि इ.स. १६९६ मध्ये या पवार सरदारांनी मांडवगडावर हल्ला चाढविल्याचा उल्लेख आला आहे.

यानंतर काही वर्षे हे पवार सरदार काय करीत होते हे स्पष्ट सांगण्यास काही आधार मिळाला नाही. तथापि, माळव्यात इ.स. १६९८-९९, १७०१-०२, १७०३-०४ व १७०५-०६ यावर्षी मराठ्यांच्या ज्या स्वाऱ्या झाल्या त्यात हे पवार सरदार असतील असे अनुमान करणे अयुक्त होणार नाही.

धार संस्थान किंवा येथील पवारांचे राज्य ही मध्य हिंदुस्थानातील एक मराठी रियासत असुन पवार घराण्याच्या आणखी दोन रियासती देवास येथे आहेत. मराठी साम्राज्याची वाढ आरंभी उत्तर हिंदुस्थानात झाली. त्या काळात (१८ व्या शतकाचा पूर्वार्ध) पवार घराण्यातील पुरुषांकडे फार मोठा अधिकार असुन त्याहीपुढे पन्नास-साठ वर्षापर्यंत या घराण्यातील पुरुषांचे मराठी साम्राज्यात महत्त्व व वजन कायम होते.

परंतु यापुढील काळात या घराण्यावर दुर्दैवाने अधिकाधिक संकट ओढावत गेल्यामुळे त्यांच्या महत्त्वास ओहोटी लागली. ब्रिटिश साम्राज्याच्या उदयावेळी धार, मलठण, देवास, चित्तेगाव येथील पवार घराण्याकडे पूर्वीइतका अधिकार राहीला नाही. त्यावेळी केवळ संकटास तोंड देऊन येनकेनप्रकारे पवारांनी आपली ठिकाणे बऱ्याच अंशी कायम राखली हेच दुःखात सुख समजले पाहिजे. त्याकाळी पवारांपेक्षा उर्जितदशेत असलेल्या शेजारच्या शिंदे, होळकर या सरदार घराण्याची माहिती तत्कालीन इतिहासकारांनी वर्णिली आहे आणि त्यावेळी असे होणे स्वाभाविक होते.

थोडक्यात आरंभीच्या पवार घराण्याचा इतिहास त्यांच्या पराक्रमामुळे, कर्तबगारीमुळे व कार्यदक्षतेमुळे अव्वल प्रतीचा होता हे विसरता कामा नये. कोणत्याही व्क्तिचे महत्त्व किंवा दर्जा मुख्यत: त्यांनी बजाविलेल्या कामगिरीवरच अवलंबून असतो आणि म्हणुनच यापूर्वी मराठी राज्यातील पवारांच्या कामगिरीचा आढावा घेतल्यास बऱ्याच आरोपांचे खंडण करता येईल. परंतु केवळ पेशवा बाजीराव पहिला यांच्या कारकिर्दीत उदाजीराव पवार यांनी १ एप्रिल १७३१ च्या डभईच्या लढाईत पेशव्यांविरुद्ध दाभाडे यांची बाजू घेतल्याने संपूर्ण मराठी सरदारांचा आणि त्यानंतरच्या पेशव्यांचा रोष पवार घराण्यातील सर्वच संस्थानातील सरदारांविषयी निर्माण झाल्याने पवार घराणे मराठी स्वराज्यात कर्तनगार असुनसुध्दा या घराण्याची दुर्दैवी अधोगती झाली" असे म्हणावे लागेल.

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist. Osmanabad

Scanned with CamScanner

संदर्भसूची.
१) गो.स.सरदेसाई (संपा.), मराठी रियासत (मध्य विभाग) १९८८, पृ. १८४
२) राजवाडे, राधा माधवाचा इतिहास, पृ. ६
३) तित्रत, पृ. १०
४) एम.जी.रानडे, मराठ्यांचा उत्कर्ष, पृ. ४७
५) शिवाजी महाराजांची बखर, ऑगस्ट सप्टेंबर (१८८१ ई.), केळुसकर, शिवाजी चरित्र, पृ. १११
६) कृ.अ केळुसकर, शिवाजी चरित्र, पृ. ५५४, ५५५
७) एम.जी.रानडे, मराठ्यांचा उत्कर्ष, पृ. ३७
८) खोबरेकर वो.अ., मुलांचा महाराष्ट्र : मराठ्यांचा गौरवशाली इतिहास, आवृत्ती 2 री, पृ. ११० व मायची कैफियत, पृ. ६९-७१
९) गो.स.सरदेसाई, मराठी रियासत (मध्य विभाग) भाग १, पृ. २८५
१०) देवास गॅझेटियर, पृ ३
११) वाकणकर ए. डब्ल्यू., धारकर पवारांच्या इतिहासाची साधने खंड १, भाग १ (१९४९) लेखांक ३०, २१-५-१७३२, पृ. ३७

Principal
Jawahar Arts, Science & Commerce College,
Andur Tal. Tuljapur Dist, Osmanabad

Scanned with CamScanner